

МИКОЛА ГРІНЧЕНКО І СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано діяльність М. Грінченка в різних галузях музичної культури та освіти в руслі ренесансних тенденцій в українській культурі 20-х років ХХ ст. Висвітлено досягнення вченого у сфері освіти, виявлено особливості його педагогічної роботи, охарактеризовано наукові праці – як методичний орієнтир для сучасних музично-історичних публікацій. Окреслено також внесок ученого в галузі музичної народної творчості, аналізу музичних форм та української музичної бібліографії.

Ключові слова: педагогічна робота М. Грінченка, праці, українізація, музична освіта, Київська консерваторія.

Лариса Гнатюк. Николай Гринченко и становление высшего музыкального образования в Украине. Проанализирована деятельность Н. Гринченко в разных отраслях музыкальной культуры и образования в разрезе ренессансных тенденций в украинской культуре 20-х годов ХХ ст. Освещены достижения учёного в сфере образования, выявлены особенности его педагогической работы, охарактеризованы научные труды – как методический ориентиром для современных музыкально-исторических публикаций. Очерчен также вклад учёного в области музыкального народного творчества, анализа музыкальных произведений и украинской музыкальной библиографии.

Ключевые слова: педагогическая работа Н. Гринченко, труды, українізація, музикальне образование, Киевская консерватория.

Larysa Hnatyuk. Mykola Hrinchenko and Forming of Higher Musical Education in Ukraine. The author analyses Mykola Hrinchenko's activity in different fields of musical culture and education from a point of view of renaissance tendencies in Ukrainian culture of 20^s of the 20 century. His achievements in education, as a teacher and researcher are covered. M. Hrinchenko's works are said to be the guide for modern musical historical publications. There also his contribution to musical folk-lore, analysis of musical composition and Ukrainian musical bibliography are accounted.

Key words: Mykola Hrinchenko's pedagogical activity, volumes, Ukrainization, musical education, Kyiv Conservatory.

Перші десятиліття ХХ століття, особливо 20-ті роки, позначені в Україні стрімким розвитком усіх культурних інституцій, створенням інфраструктури, необхідної для повноцінного духовного розвитку народу. У цьому аспекті питання освіти, її реформування й українізації набувають надзвичайно важливого значення. Прагнення до вияву національної своєрідності й водночас потяг до суто європейських шляхів поступу притаманні також процесу становлення і розвитку музично-освітньої справи. Адже доля українського мистецтва цілком залежить від якості підготовки вихованих на національному ґрунті музикантів-фахівців. До музично-освітньої діяльності у ті часи були причетними практично всі митці – композитори, музикознавці, диригенти, музиканти-виконавці. Широкі перспективи розвитку національного музичного мистецтва у період державного будівництва, прагнення активізувати в Україні становлення музичного професіоналізму зумовили зацікавленість проблемами музичної педагогіки фундатора українського історичного музикознавства, вченого, фольклориста-дослідника, громадського діяча Миколу Грінченка.

Педагогічна діяльність М. Грінченка пов'язана з різними освітніми закладами. З 1912 року після закінчення навчання у Київському музичному училищі він учителював у школах Києва. Здобувши 1920 року вищу освіту в Кам'янець-Подільському університеті, залишається там працювати. Повернувшись до Києва 1922 року, митець розпочинає свою науково-педагогічну діяльність у Музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка, а у 1925–1928 роках стає його ректором.

Цей інститут, утворений 1918 року на базі першого українського мистецького навчального закладу – Музично-драматичної школи імені М. В. Лисенка, – відіграв надзвичайно важливу роль у розвитку національної мистецької освіти. Ще на момент створення (1904) Музично-драматичну школу її засновник мислив як національний навчальний заклад. Не

маючи змоги офіційно проголосити свою школу українською, М. В. Лисенко основним її завданням вважав виховання національних кадрів, висококваліфікованих фахівців для всіх сфер української культури. При активному сприянні колег-однодумців митець прагнув виховувати у своїх учнів любов до українського мистецтва, у власній педагогічній діяльності спирався на освітні традиції національної культури. Саме у цьому навчальному закладі вперше в Україні було відкрито відділ української драми (1906) та клас бандури (1907). Щоб забезпечити високий рівень викладання, до роботи у школі її керівник залучає визначних митців свого часу. Серед викладачів навчального закладу – знаменитий оперний співак, артист світової слави, засновник вокальної школи, видатний педагог і теоретик вокального мистецтва О. П. Мишуга; вихованець Петербурзької та Московської консерваторій (учень М. Римського-Корсакова, А. Лядова, С. Танеєва), композитор, музикознавець, автор підручників з теорії музики та гармонії Г. Л. Любомирський; випускниця Московської консерваторії (учениця Ф. Лауба, І. Гржималі та П. Чайковського) О. М. Вонсовська; відома співачка, вихованка Московської консерваторії (учениця А. Д. Александрової-Кочетової), солістка Большого театру О. О. Муравйова та інші.

Згодом, уже після смерті М. В. Лисенка, тут працюють видатний теоретик, творець узагальненої музично-теоретичної системи – теорії музичного мислення (теорії ладового ритму), педагог, піаніст, композитор Б. Л. Яворський; у 1918–1922 роках реорганізований заклад очолює відомий піаніст, диригент, композитор, педагог Ф. М. Блуменфельд; у 1920–1925 роках ректором інституту стає учень М. В. Лисенка у його Музично-драматичній школі, випускник Київського університету (фізико-математичний факультет) та консерваторії (навчався у Р. М. Глієра та Б. Л. Яворського), відомий теоретик, композитор і педагог, професор по класу композиції та фортепіанної гри А. К. Буцький.

Поряд із М. Грінченком, який вів в інституті курси історії української музики та музичної етнографії, продовжують ви-

кладати уже згадані Г. Л. Любомирський (музично-теоретичні дисципліни) та О. О. Муравйова, працюють П. О. Козицький (історія української музики), Г. П. Таранов (історія оркестрових стилів і практичний курс читання партитур), В. С. Косенко (класи ансамблю, спеціального фортепіано, курс лекцій з аналізу музичної форми), К. М. Михайлов (проректор, завідувач кафедри спеціального фортепіано), К. Г. Стеценко (клас хорового співу), Л. М. Ревуцький (клас композиції, музично-теоретичні дисципліни), К. Квітка (курс музичної етнографії), Д. М. Ревуцький (курси орфоепії та музичної етнографії), М. І. Вериківський (клас композиції, семінар читання партитур, практикум хорового мистецтва, практикум диригування), Б. М. Лятошинський (клас композиції), В. Г. Івановський (декан фортепіанного факультету), В. А. Золотарьов (композиція, музично-теоретичні предмети), Л. В. Кулаковський (клас фортепіано), Л. П. Хереско (музичне виховання), а також В. Ф. Асмус, М. І. Ашкіназі, О. С. Курбас, М. М. Старицька, Л. А. Ентеліс та інші.

Активізацією ренесансних тенденцій в українській культурі 1920-х років та курсом, узятим Музично-драматичним інститутом на виховання висококваліфікованого митця-громадянина з різнобічними мистецькими інтересами, зумовлено постійну пошуковість та новаторський підхід до програмового забезпечення навчання. До навчального процесу впроваджуються нові курси. Г. Беклемішев вів знамениті «Музично-історичні ілюстрації», О. Буцький – «Життєві джерела музики» та «Наукові основи техніки виконання», А. Шапеловський – практикум із вивчення творчості Л. ван Бетховена, В. Цвітков – «Наукові основи вокального виховання», Д. Бертє – аналогічний курс для скрипалів. Позитивною рисою роботи виконавських відділів є застосування новітніх методів викладання з різноманітними технічними засобами навчання (зокрема, фонографічних валиків, спеціальної лікарської апаратури для вокалістів). У викладанні музично-теоретичних предметів заслуговує на увагу впровадження до навчальних про-

грам новітніх наукових концепцій (наприклад, теорії ладового ритму Б. Л. Яворського).

Інститут за часів ректорства М. Грінченка мав такі факультети: педагогічний (відділи професійної освіти з інструментальною та вокальною секціями і музичного виховання із секціями соціального виховання і політосвіти), диригентський (відділи оркестровий і хормейстерський), відділ теорії та композиції, драматичний факультет. При інституті діяла ціла низка науково-експериментальних закладів лабораторного типу, у яких працювали викладачі і студенти. Серед них – кілька дитячих лабораторій для педагогічної практики (яка тривала два роки: перший рік студент працював під наглядом досвідченого викладача, а другий – самостійно), духовий та симфонічний оркестри, хор, хоровий ансамбль без диригента (Хоранс), лабораторія художнього слова, «Театр читця» тощо.

Гордістю Грінченка-ректора була ініціатива Інституту щодо українізації освітнього процесу. Саме у цьому закладі впроваджені нові дисципліни з українською мовою викладання: музична етнографія, у якій українській народній музичній творчості належить значне місце; історія української музичної культури. До педагогічного репертуару фортепіанного та вокального відділів залучаються твори українських композиторів, а в камерному класі є окремий цикл – історія пісні у зразках світової музики, поданих українською мовою. Такий комплекс музичних дисциплін був явищем унікальним і не мав аналогів у жодній національній культурі. За часів ректорства М. Грінченка Інститут ім. М. Лисенка стає справжнім осередком національної музичної культури України.

Оцінюючи досягнення навчального закладу та його вплив на музичне життя суспільства, у своїй статті з нагоди десятиріччя від дня заснування Музично-драматичного інституту М. Грінченка вказував на широку й різнобічну позанавчальну діяльність закладу: «Нема жодного явища в мистецько-громадському житті країни, на яке б не відгукнувся Інсти-

тут у той чи інший спосіб»¹. Сторінки музичної періодики тих років рясніли повідомленнями про концертні виступи викладачів та студентів Інституту. Така активна позиція навчального закладу стала основною для формування у стінах інституту не просто вузького спеціаліста-виконавця, хоч і високої кваліфікації, а музиканта широкої ерудиції, пристосованого до непростих умов життя, ініціативного, з активною життєвою позицією. Свідченням успішної діяльності Музично-драматичного інституту є його широка популярність не лише в Україні, а й за її межами. З десятилітнім ювілеєм Інститут вітали й зарубіжні культурно-громадські організації – Музичний Інститут та Музичне Товариство імені М. Лисенка зі Львова, Інтернаціональний Студентський хор та Педагогічний Інститут імені М. Драгоманова з Праги, представники галицької культури композитори С. Людкевич, В. Барвінський та інші.

Після реорганізації 1934 року цього навчального закладу та поділу його на консерваторію і театральний інститут М. О. Грінченко продовжує виховувати фахівців-музикантів у Київській консерваторії. Проте активізація у 1930-х роках русифікаторських тенденцій, посилення ідеологічної уніфікації художньої сфери з різко негативним ставленням до проблем розвитку національних культур спричинили репресивні заходи щодо діяльності численних українських діячів мистецтва. Не став винятком і М. Грінченко. Звільнившись з-під арешту 1933 року, він ще продовжив педагогічну роботу, але після ганебного публічного шельмування і безпідставних звинувачень у космополітизмі й націоналізмі музично-освітня галузь втратила чудового музиканта-педагога: незважаючи на пропозицію ЦК Компартії України, М. Грінченко своє повернення до консерваторії вважав «неетичним і непедагогічним»².

¹ Грінченко М. О. Музично-драматичний інститут ім. Лисенка у Києві. Коротка історія його розвитку / М. О. Грінченко // Державний музично-драматичний інститут ім. Лисенка: 1903–1918–1928. – К., 1928. – С. 8.

² Грінченко А. М. Спогади про батька / А. Грінченко // Музика. – 1988. – № 5. – С. 28.

Яким же був Грінченко-педагог? За спогадами його доньки Алли Миколаївни Грінченко, учений надзвичайно високо цінував педагогічну працю як таку. Він вважав, що «час, який пішов на роботу з молодим спеціалістом, дає більшу віддачу, ніж іще одна написана стаття чи монографія»¹. Високі моральні якості характеру, «інтелігентність» стосунків викладача й учня, повага до своїх вихованців забезпечили йому щирю любов студентської молоді. Найталановитіших і найздібніших М. Грінченко підтримував (досить тактовно) матеріально, часто виплачуючи їм стипендію із власної кишені. Як згадує донька М. Грінченка, до них додому часто приходили студенти і колеги її батька, влаштовували імпровізовані концерти. Показово, що у його родині п'ятеро із шістьох дітей здобули музичну освіту.

У результаті аналізу творчого доробку М. Грінченка, вивчення історії його життя можна стверджувати, що не лише безпосередня викладацька робота, а й практично усі види різнобічної діяльності митця так чи інакше підпорядковані педагогічній меті.

Діяльність М. Грінченка як ученого, музикознавця, фольклориста тісно пов'язана з найбільш занедбаною на той час сферою музикознавства та музичної педагогіки – українською культурою. Зіткнувшись із проблемою дискримінаційного ставлення до українського мистецтва у сфері навчальній (немає спеціалізованих курсів історії української музики та народної творчості, не розглядається діяльність українських композиторів у процесі викладання музично-історичних дисциплін), ще у студентські роки майбутній учений намагається своєю працею хоч частково заповнити ці «білі плями» на мапі вітчизняного мистецтвознавства. У 1908–1909 роках виходить друком його перша серйозна праця «Українська музика та її представники»². Виступи митця у пресі цього часу також пов'язані з різ-

¹ Грінченко А. М. Спогади про батька / А. Грінченко // Музика. – 1988. – № 5. – С. 26.

² Грінченко Н. А. Украинская музыка и её представители / Н. А. Гринченко // Боян : музыкально-певческий журнал. – Тамбов, 1908–1909.

номанітними проблемами українського музичного мистецтва. Згодом М. Грінченко за пропозицією факультетської ради Кам'янець-Подільського університету написав і успішно захистив роботу «Украинская народная песня». А 1922 року побачила світ перша в історії української культури ґрунтовна праця «Історія української музики», опублікована за постановою президії Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича¹. Її автор, який у 1920–1922 роках викладав історію музики в уже згаданому університеті, створюючи книгу, безумовно, мав на меті і її педагогічне застосування.

Задум такої ґрунтовної енциклопедичної праці і його часткова реалізація не є випадковими. У перші десятиліття століття через послаблення національних й ідеологічних утисків найяскравіше проявилось прагнення українства до мистецько-культурного самоусвідомлення. Саме у цей період активно створюються узагальнені капітальні дослідження у мистецькій сфері², у навчальних закладах засновуються відповідні кафедри з різних сфер історії української культури.

¹ Виданий 1921 року у Львові українською мовою «Нарис з історії музики» І. Левицького, за словами рецензента П. Козицького, через надто стислий виклад (всього 64 сторінки) всесвітньої історії музики позбавлений узагальнень. Якщо дещо повніше висвітлено музичну культуру Галичини, то мистецтво Східної України розглянуто дуже конспективно (Музика. – 1923. – № 8/9. – С. 32). Надто стислими й оглядовими є також праці «Сучасна українська музика» (Львів, 1923) та «Українська вокальна музика» (Львів, 1925) П. І. Сениці. Спрощений підхід до проблеми та обмеженість кола мистецьких явищ притаманні також оглядовим нарисам і статтям 1920–1930-х років харківського композитора і музикознавця В. Г. Костенка та західноукраїнського фольклориста, композитора й історика музики Б. П. Кудрика.

² Ідеться про такі видання: Модзалевский В. Украинское искусство / В. Модзалевский. – Чернигов, 1917; Шміт Ф. Мистецтво старої Русі-України / Ф. Шміт. – Харків, 1919; Пам'ятки староруського мистецтва. – К., 1922; Голубець М. Нарис історії українського мистецтва / М. Голубець. – Львів, 1922; Антонович Д. Скорочений курс історії українського мистецтва / Д. Антонович. – Прага, 1923; Січинський В. Конспект історії всесвітнього

Не вдовольняючись результатами дослідження, вважаючи, що його «нарис – це лише спроба дати деякі факти нашого музичного життя», робота, яка «не претендує на науковість розроблення», бо ще «багато сирового матеріалу, досить ще чорної роботи»¹, М. Грінченко продовжує працювати над «Історією». Через шість років він завершив другу редакцію книги. Це найбільш ґрунтовна праця вченого, її обсяг – 1062 аркуші. Як виявилось, наукова цінність є значно вищою, ніж вважав автор. Спираючись на відображені у працях провідних російських музикознавців Б. Асаф'єва, Р. Грубера, С. Гінзбурга, М. Іванова-Борецького досягнення музично-історичної науки, ґрунтуючись на нових ідеях української музичної фольклористики, М. Грінченко прагне узагальнити й осмислити характер розвитку української культури сучасної йому епохи, не обмежується лише «біографією музик, переліком їх творів», а насамперед окреслює «передумови для характеристики їх творчості і творів», визначає «їх культурну вагу в еволюції людської думки»². Учений одним із перших в українському музикознавстві здійснив докладне, усебічне теоретичне дослідження творчості М. Лисенка, К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича. Незважаючи на необхідність певної «ідеологічної данини» марксистській естетиці, рукописна «Історія» М. Грінченка є надзвичайно цінним дослідженням, вагомим внеском до скарбниці української музичної культури.

Прагнення осмислити історію української музики в її історичній еволюції як цілісне мистецьке явище, як самодостатню і самоцінну навчальну дисципліну, викласти її в окремій

мистецтва / В. Січинський. – Прага, 1925; Кисіль О. Український театр / О. Кисіль. – К., 1925; Павлуцький Г. Історія українського орнаменту / Г. Павлуцький. – К., 1927; Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині / С. Чарнецький. – Львів, 1931. Чимало ґрунтовних досліджень створено і з історії української літератури.

¹Грінченко М. О. Історія української музики : рукопис / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. Грінченка. – Ф. 36. – Од. зб. 139/І–ІІІ.

² Там само. Од. зб. 139/І. – Арк. 9.

монографічній праці – це надзвичайно сміливий і відповідальний крок молодого музикознавця. Так, у Росії подібні праці виникали спочатку лише як доповнення до російських перекладів музично-історичних робіт зарубіжних авторів. Згадаймо посібники німецьких музикантів-істориків: «Обозрение всеобщей истории музыки» Й. Шлютера з додатком «Очерк музыки в России» В. В. Бесселя¹, «Основания истории западноевропейской музыки» К. Ф. Бренделя з додатками викладача Петербурзької консерваторії П. Зінов'єва², «Руководство к изучению истории музыки» А. Доммера з додатком «Очерка истории русского церковного пения» викладача Петербурзької консерваторії З. Дурова³, тритомна «Иллюстрированная всеобщая история музыки» Е. Наумана з додатком «История музыки в России» М. Фіндейзена⁴. У щойно зазначених, як і в інших зарубіжних виданнях та оригінальних російських (Л. А. Саккетті⁵, О. С. Размадзе⁶, Р. В. Геніки⁷, М. Кочетова¹

¹ Шлютер И. Обозрение всеобщей истории музыки / И. Шлютер; пер. с немецкого и приложение «Очерк музыки в России» В. В. Бесселя. – Изд. 2, пересмотр. и доп. – СПб. : Изд. Бессель & К^о, 1905. – 265 с.

² Брендель К. Ф. Основания истории западноевропейской музыки / К. Ф. Брендель; пер. с нем. и доп. П. Зиновьева. – СПб. : Изд. А. Битнера, 1877. – 128 с.

³ Доммер А. Руководство к изучению истории музыки / А. Доммер; пер. с нем. А. Желябужской, под ред. и с прилож. «Очерка истории музыки в России» З. Дурова. – М. : Изд. П. Юргенсона, 1884. – 636 с.

⁴ Науман Э. Иллюстрированная всеобщая история музыки. Развитие музыкального искусства с древнейших времен до наших дней / Э. Науман; пер. с нем., ред., доп. и прибавл. «Истории музыки в России» Н. Финдейзена : в 3 т. – СПб. : Изд. Ф. В. Щепенского, 1897 – 1899.

⁵ Саккетти Л. А. Очерк всеобщей истории музыки / Л. А. Саккетти. – СПб. : Изд. В. Бессель, 1883. – & К^о., 1883. – 418 + VIII с.

⁶ Размадзе А. С. Очерки истории музыки от древнейших времён до половины XIX века, в четырёх частях с двенадцатью нотными приложениями / А. С. ⁶ Размадзе. – Изд. А. Г. Кольчугина, 1888. – 188 с.

⁷ Геніка Р. В. Очерки истории музыки : в 2 т. / Р. В. Геніка. – СПб. : Русская музыкальная газета, 1909. – Т. 1. – 324 с.; Т. 2. – 156 с.

й ін.), у цих музично-історичних підручниках та посібниках українська культура взагалі й музика зокрема не визнаються зовсім, а якщо зрідка й згадуються імена українських митців – М. Ділецького, М. Березовського, М. Бортнянського, А. Веделя, – то їхня творчість розглядається надто побіжно і виключно у контексті російської культури.

Поза увагою авторів та укладачів залишається (або тлумачиться як російське мистецтво) українська музика й у різноманітних енциклопедичних та довідкових працях російських музикознавців та українських попередників М. Грінченка. Ідеться про «Ручной музыкальный словарь, с прибавлением биографий известных композиторов, артистов и дилетантов с портретами» А. Гарраса², «Биографии композиторов с IV–XX век с портретами» за редакцією А. Ільїнського і Г. Пахульського³, стислу й обмежену мінімальними даними «Карманную музыкальную памятку (по Риману)»⁴ П. А. Щуровського та інші.

У цьому контексті показовим є прагнення М. Грінченка створити різні за проблематикою, обсягом, типом викладу – але обов'язково національно зорієнтовані довідкові видання, які, на жаль, залишилися рукописними. Серед них – «Словник українських музичних діячів»⁵ (1920), «Словник музич-

¹ Кочетов Н. Очерк истории музыки. Пособие для учащихся в музыкально-учебных заведениях / Н. Кочетов. – 2 изд. – М. : М. П. Юргенсон, 1913. – 345 с.

² Гаррас А. Ручной музыкальный словарь с прибавлением биографий известных композиторов, артистов и дилетантов с портретами / А. Гаррас. – М. : Изд. А. Семена, 1849. – 180 с. : 2 с.

³ Биографии композиторов IV–XX веков с портретами. Иностранный и русский отделы по ред. А. Ильинского. Польский отдел под ред. Г. Пахульского. – М. : Изд. К. Дурново, 1904. – 928 с.

⁴ Щуровский П. А. Карманная музыкальная памятка (по Г. Риману). Годы, место рождения и кончины известных русских и иностранных композиторов, певцов и других деятелей на музыкальном поприще (Более 1000 имен). – К., 1905. – 55 с.

⁵ Грінченко М. О. Словник українських музичних діячів / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-4. – Од. зб. 561. – 36 арк.

них інструментів»¹, «Словник-хрестоматія з історії української музики. Реєстр слів»², «Абетковий перелік композиторів та їхніх творів»³. Прихильність ученого до енциклопедичної форми музикознавчих праць саме у період активного відродження національних традицій та української державності, у час становлення різноманітних сфер мистецького життя України є закономірною. Адже кожна держава прагне мати свої енциклопедичні систематизовані зібрання знань як загальнонаукового, так і фахового спрямування, наявність яких є свідченням зрілості нації, ознакою її цивілізованості. Водночас вагомим стимулом до такої праці стала й енциклопедична освіченість М. Грінченка: у його бібліотеці були всі видані на той час зарубіжні й вітчизняні енциклопедії.

Протягом майже всього життя М. Грінченко працював над створенням першого в Україні ґрунтовного енциклопедичного дослідження «Український музичний словник»⁴, мав намір опублікувати його у вигляді тритомної праці: «Все видання розраховано на 50–60 друкованих аркушів <...> I том – А – К; II том – Л – Р; III том – С – до кінця»⁵. Перший том мав вийти друком 1941 року. Завданням словника, за свідченням автора, є

¹ Грінченко М. О. Словник музичних інструментів / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-4. – Од. зб. 557. – 16 арк.

² Грінченко М. О. Словник-хрестоматія з історії української музики. Реєстр слів / М. О. Грінченко. – Там само. – Од. зб. 559. – 42 арк.

³ Грінченко М. О. Абетковий перелік композиторів та їхніх творів / М. О. Грінченко. – Там само. – Од. зб. 556. – 31 арк.

⁴ Українські музичні довідкові видання склали й інші музикознавці. Проте «Словник українських діячів музичного мистецтва» (теж рукописний), який уклали В. І. Кривусів та П. О. Козицький, «Словник музичної термінології (проект): матеріали до української термінології» (Харків; К., Держ. вид. України, 1930. – 135 с.) значно вужчі за обсягом і колом охоплених мистецьких явищ.

⁵ Грінченко М. О. Український музичний словник / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-4. – Од. зб. 559. – Арк. 3.

прагнення «дати повні, стислі й точні відомості з усіх галузей музичної культури: життєвий шлях, творчість українських композиторів, музикознавців, діячів на полі українського мистецтва, відомості з історії української музики, музичного фольклору, розвідки про музичні інструменти, народних співців, окремі питання музично-теоретичного порядку, якщо вони є специфічні для української музики, – все це в основі змісту словника»¹. До кожної статті додається досить широкий перелік праць. Складається враження, що поза увагою вченого не залишилось жодного музикознавчого чи фольклористичного дослідження, статті, репертуарної збірки чи нотного видання. Виклад теоретичного матеріалу супроводжується численними музичними прикладами й ілюструється чудовими, майстерними малюнками, фотографіями діячів культури.

Свою роботу автор адресує «всім, хто працює в галузі української музичної культури – педагогам, композиторам, музикознавцям, фольклористам, виконавцям і широкій масі студентів консерваторії»². Особливо акцентує вчений можливість застосування «Словника» у педагогічній практиці. В умовах інтенсивного розгортання в Україні музичного життя, швидких темпів розвитку різних сфер мистецької діяльності й водночас відсутності необхідних опублікованих довідкових матеріалів, відповідної навчальної літератури саме форму словника вважає М. Грінченко найдоцільнішою для музичного посібника. Показово, що подібний напрям – від довідкової літератури до підручників з окремих музичних дисциплін – спостерігається на аналогічному етапі розвитку і в інших національних культурах³.

¹ Грінченко М. О. Український музичний словник / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-4. – Од. зб. 559. – Арк. 2.

² Там само.

³ Стосовно німецької музики, наприклад, можна назвати чотиритомну працю берлінського теоретика А. Б. Маркса «Die Lehre von musikalischen Komposition» (Lpz., 1837–1947) та його ж підручник «Allgemeine Musiklehre» (Lpz., 1839), відомий у російському перекладі О. С. Фамінцина як «Всеоб-

Прагнення до універсальності, різноспрямованості проблематики, бажання охопити якомога більше сфер музикантської діяльності є прикметною особливістю й виданого під егідою Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича poradника для керівників хорovими та оркестровими колективами М. О. Грінченка написаного у співавторстві з М. І. Вериківським, М. І. Радзієвським та Д. М. Ревуцьким¹. Мета цієї праці – озброїти читача хоч елементарними фаховими знаннями. Порадник зорієнтований насамперед на митців-музикантів сільської місцевості, де відсутність музично-навчальних видань ще відчутніша. Незважаючи на низку зауважень, праця загалом отримала схвальну оцінку рецензентів як «дуже цінна, корисна», як «перша спроба скласти poradник для села (потреба в якому давно відчувалась по школах, хатах, селibusдах і т. ін.)»².

щий учебник музики. Руководство для учителей и учащихся по всем отраслям музыкального образования» (Изд. А. Иогансена, 1872. – 427 с.); «Lehrbuch der musikalischen Komposition» (Lpz., 1850–1967) німецького музикознавця І. Х. Лобе і його ж «Katechismus der Musik» (Lpz., 1951), у російському перекладі Х. А. Опеля – «Музыкальный катехизис» (Варшава, 1864. – 166 с.). Серед російських довідників – «Музыкальный словарь. Энциклопедический справочный сборник» П. Д. Перепелицына (М. : Изд. П. Юргенсона, 1884. – 396 с.) та вже згадувані праці. «Теория музыки или рассуждение о сем искусстве, заключающее в себе историю, цель, действие музыки, генерал-бас, правила сочинения (композиции), описание инструментов, разные роды музыки и всё, что относится к ней в подробности» (Хрyков : Изд. Университета, 1818. – Ч. 1. – 304 с.; Ч. 2. – 369 с.) харківського музиканта чеського походження Г. Гесс да Кальве, що також відзначається енциклопедичним характером, вважалась та той час продуктом виключно російської культури.

¹ Вериківський М. І. Музичне мистецтво на селі. Порадник для керівників хорами та оркестрами на селі (з додатком 160 нотних прикладів та 7 малюнків) / М. І. Вериківський, М. О. Грінченко, М. І. Радзієвський, Д. М. Ревуцький. – Харків, 1924. – 144 с.

² Парфілов Я. Вериківський М., Грінченко М., Радзієвський М., Ревуцький Д. Музичне мистецтво на селі. Порадник для керівників хорами та оркестрами на селі / Я. Парфілов // Музика. – 1925. – № 2. – С. 110. – (Бібліографія).

Є відомості про те, що низка окремих праць ученого – «Українські народні думи»¹ (у рукопису – «Музика українських народних дум»), «Українська народна інструментальна музика»², «Українські радянські народні пісні»³, «Коломийки»⁴, «Нарис історичного розвитку української народної музики»⁵ – є розділами задуманої, але не завершеної великої ґрунтовної праці – «Підручника з української народної творчості». Про цей задум свідчать також і порівняно великий обсяг, докладність розробки та стилістика викладу фольклористичних статей «Словника» М. Грінченка. У річищі необхідних для створення підручника науково-методологічних пошуків знаходяться й дослідження «Історія і теорія української народної музики»⁶, «Теоретичні основи української народної музики в зв'язку з її історичним розвитком»⁷. У цих працях обґрунтовується, зокрема, думка про народне мистецтво як рівноправну складову національної духовної культури, основу професіонального мистецтва.

У колі інтересів М. Грінченка і його сучасників постійно перебували музично-освітні питання. Зазначимо, що проблеми фахової музичної освіти були особливо актуальними у 1920-х роках – у період становлення українських навчальних

¹ Грінченко М. О. Українські народні думи // Грінченко М. О. Вибране / М. О. Грінченко; упоряд. і ред. М. Гордійчука / М. О. Грінченко. – К. : Держ. вид-во образотворч. мист. і муз. літ. УРСР, 1959. – С. 15–54.

² Грінченко М. О. Українська народна інструментальна музика // Там само, с. 55–103.

³ Грінченко М. О. Українські радянські народні пісні // Там само, с. 126–176.

⁴ Грінченко М. О. Коломийки // Там само, с. 104–121.

⁵ Грінченко М. О. Нарис історичного розвитку української народної музики / М. О. Грінченко // Мистецтво, фольклор, етнографія : наукові записки. – Т. 1–2. – К., 1947.

⁶ Грінченко М. О. Історія і теорія української народної музики / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-3, – Од. зб. 311.

⁷ Грінченко М. О. Теоретичні основи української народної музики в зв'язку з її історичним розвитком / М. О. Грінченко. – Там само. – Од. зб. 298.

мистецьких інституцій, формування концепції національної музичної освіти. На сторінках тогочасної періодики час від часу з'являються публікації різної музично-освітньої проблематики, що свідчить про зацікавленість музичної громадськості справою виховання мистецьких кадрів. Показово, що провідними орієнтирами у питаннях фахової підготовки музикантів різних спеціальностей були не лише російські консерваторії, а й музично-освітні осередки Європи, наприклад, Державна академічна вища музична школа та Консерваторії Штерна і Кліндворта-Шарвенки у Берліні. Так, авторку однієї з подібних статей¹ зацікавили структура, кінцева мета освіти, навчальні плани, характер фінансового забезпечення, динаміка розвитку зазначених німецьких музично-освітніх закладів і підпорядкованих їм інституцій (оркестрових та оперних шкіл), концертна робота німецьких студентів і навіть організаційні процеси та розмір заробітної плати викладачів. Її дивує, наприклад, той факт, що у німецьких навчальних закладах немає предметних комісій, художньої ради, координаційних актів методичної роботи, не проводяться різноманітні засідання та збори педагогів, не контролюється їхня діяльність. У цьому критик вбачає як позитивні (творча свобода, посилення відповідальності педагогів за результати своєї праці), так і негативні (ізолюваність викладачів, позбавлення можливості творчого спілкування тощо) моменти. Порівнюючи берлінські консерваторії з відповідними навчальними закладами України, автор звертає увагу на специфічні особливості німецької та української освітніх систем. В іншій статті спостерігаємо щире захоплення великим значенням музикознавства у системі університетської освіти Німеччини². У колі наукових інтересів критика – тематика лекційних курсів та коротка характеристика їхніх авторів-педагогів в університетах Берліна, Гамбурга, Фрайбурга, Бадена.

¹ Малютина З. Музичні ВУЗ'и Берліну: спостереження / З. Малютина // Музика. – 1927. – №. 5/6. – С. 66–69.

² Веллер Ю. Мистецтвознавство в ВУЗ'ах Німеччини / Ю. Веллер // Там само, с. 65–66.

Проблеми навчання і музичного виховання давно цікавили М. О. Грінченка. Так, ще у період учителювання у київських школах в «Педагогическом сборнике» за 1916 рік він опублікував роботу «О детской опере». Особливо докладним характером відзначаються аналіз української освітньої системи, зокрема вищої фахової підготовки, у вже цитованій статті «Музично-драматичний інститут ім. Лисенка у Києві: Коротка історія його розвитку»¹. У працях ученого ретельно досліджується музична діяльність і творчість давніх українських спудеїв – бурсаків. Різноманітні зауваження та цікаві спостереження музично-педагогічного характеру щедро розсипані на сторінках численних статей митця у періодичних виданнях.

Особливо пильну увагу приділяє вчений проблемам професіонального становлення композитора. Уболіваючи за зростання в українській музиці композиторського професіоналізму, М. Грінченко вважає неприпустимим зниження вимог до художнього рівня агітаційних творів, ідейну цінність розглядаючи у нерозривній єдності з художньою. Учений-педагог застерігає композиторів від постійної роботи в аматорській сфері, орієнтації на слухача з бідними музичними запитами, бо це згубно впливатиме на фаховий рівень музикантів. М. Грінченко цінував оригінальність музичного мислення, яка проявлялась не лише у формі чи музичних засобах, а й у художньому змісті творів. Незважаючи на захоплення музичним фольклором, учений не схвалює пасивного (етнографічного) його використання (хоч і виправдовує необхідність такого етапу у процесі розвитку кожної національної музичної культури), а закликає композиторів до глибокого перетворення елементів народної музики, засвоєння здобутків західноєвропейського мистецтва. М. Грінченко пропонує новий критерій оцінки творчих досягнень сучасного творця мистецьких скарбів: «Ми <...> ставимо нашого композитора в розрізі двох культур: <...> культури своєї, національ-

¹ Грінченко М. О. Музично-драматичний інститут ім. Лисенка у Києві. Коротка історія його розвитку / М. О. Грінченко // Державний музично-драматичний інститут ім. Лисенка: 1903–1918–1928. – К., 1928. – С. 3–24.

но-музичної, і культури світового масштабу, – іншого підходу, очевидно, не варто робити, щоб не замкнутись у вузьке коло певних творчих обмежень»¹. Роль творчості українського композитора чи окремого жанру української музики визначається шляхом порівняння з досягненнями європейського мистецтва. Водночас учений не применшує значення національного колориту композиторського стилю. Навіть під загрозою фізичного знищення М. Грінченко продовжує обстоювати національну своєрідність українського мистецтва та його зорієнтованість на здобутки європейської культури. Ідеальною для вченого є «постать художника, який, шукаючи своїх шляхів, ні на мить не забуває, що він український композитор, вихований на джерелах і елементах загальної музичної культури»². Щоб наблизитись до цього ідеалу, украї необхідна ґрунтовна фахова освіта. Саме тому в біографічних статтях М. Грінченка про діяльність і творчість українських митців особлива увага приділяється періоду навчання майбутніх композиторів, який автор вважає найважливішим у їхньому житті. Із професіональним рівнем митців пов'язує вчений їхні творчі перемоги чи поразки. Композитором, якому вдалося подолати аматорство української музики і наблизити її до європейського рівня, вважав митець М. В. Лисенка. В одній зі своїх праць М. Грінченко писав: «З появою Лисенка починається в Україні музичний професіоналізм. Замість предмету розваги музичне мистецтво стає активним чинником щодо організації культурно-суспільного життя»³.

Свої високі вимоги до композитора вчений пояснює суттєвим впливом музики на розвиток духовності слухачів, відповідальною просвітницько-виховною місією митця.

¹ Грінченко М. О. Музичні силуети. Левко Ревуцький / М. О. Грінченко // Музика. – 1927. – № 2. – С. 16.

² Там само.

³ Грінченко М. О. М. В. Лисенко / М. О. Грінченко // Грінченко М. О. Вибране / упоряд. і ред. М. Гордійчука. – К. : Держ. вид-во образотворч. мист. і муз. літ. УРСР, 1959. – С. 398.

Високий професіоналізм, за М. Грінченком, необхідний не лише у композиторській творчості, а й у всіх галузях музичної культури. Так, розвиток оперного жанру суттєво залежить не лише від майстерності композиторів, а й від рівня фахової підготовки національно налаштованих диригентів, співаків, інструменталістів, режисерів, художників, лібретистів та інших. Період, коли майбутній фахівець здобуває свою освіту, М. Грінченко вважає найважливішим, визначальним для всього його життя. Брак ґрунтовної музичної підготовки, за словами вченого, стає серйозною перешкодою на шляху до виконавського професіоналізму. Саме науковий підхід до будь-якої справи є гарантом вагомості її результатів. Під таким кутом зору М. Грінченко аналізує, наприклад, досягнення М. Лисенка у фольклористичній сфері: «З'ясувати цінність музично-етнографічної праці Лисенка – це значить показати, наскільки він виконав вимоги, які ставить перед ним ця наука»¹.

Великий практичний досвід, енциклопедичні знання, володіння різними методами аналізу окремого твору чи композиторського доробку давали М. Грінченку можливість безпомилково прогнозувати творче майбутнє композитора-початківця чи юного виконавця. Учений активно підтримував молодих музикантів, пророчив їм успіх, застерігав від помилок, від епігонства, спрямовував на правильний шлях українського музичного професіоналізму. Митець вважав, що лише природних музичних даних не достатньо для плідної музикантської роботи (зокрема й виконавської діяльності), переконливо доводив величезне значення розвитку загальної культури співака чи інструменталіста, необхідність вивчення історії, літератури, інших видів мистецтва.

Хоча більша частина праць М. О. Грінченка і не була опублікована за радянських часів, його музикознавчі й педагогічні ідеї суттєво вплинули на розвиток української музично-історичної думки і фольклористики, певною мірою ви-

¹ Грінченко М. О. М. В. Лисенко / М. О. Грінченко // Грінченко М. О. Вибране / упоряд. і ред. М. Гордійчука. – К. : Держ. вид-во образотворч. мист. і муз. літ. УРСР, 1959. – С. 417.

значили характер музикознавчої навчальної літератури. Показово, що саме М. Грінченко дав назву навчальному предмету – історії української музики. Бо, незважаючи на критичні зауваження рецензента П. Козицького¹ стосовно неточності визначення предмета дослідження як історії музики (і, відповідно, й назви книги) та правомірності застосування точнішого терміна – історії культури, у навчальних планах та програмах, на обкладинках підручників, посібників, хрестоматій усе ж залишилась і дійшла до нашого часу запропонована М. Грінченком назва – історія української музики, – хоч сучасні автори теж, як і вчений першої половини століття, охоплюють досить широке коло мистецьких явищ: поряд із професійною музичною творчістю розглядають проблеми музичної освіти, фольклористики, музикознавства, концертного життя. Опублікована «Історія» М. Грінченка певною мірою стала методологічним орієнтиром у сучасних, виданих у другій половині 1990-х років (уже після того, як Україна стала незалежною державою) навчальних музично-історичних працях.

«Історія української музики» М. Грінченка 1922 року видання відіграла помітну роль у становленні не лише національного музикознавства, а й української культурології. Саме на цю працю спирається й постійно її цитує Д. Антонович (свого часу викладач історії стилів та історії костюма у Музично-драматичній школі М. В. Лисенка) – один зі співавторів виданого 1940 року у Чехо-Словаччині навчального посібника «Історія української культури: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича»². «Історія» М. Грінченка

¹ Козицький П. О. М. Грінченко. Історія української музики / П. Козицький // Музика. – 1923. – № 2. – С. 25–27. – (Бібліографія).

² Праця опублікована як цикл лекцій для студентів Українського технічно-господарського інституту у Подєбрадах (Чехо-Словаччина) у 1930-х роках. У повному обсязі цей збірник лекцій опубліковано 1940 року в Подєбрадах. Згодом посібник неодноразово перевидавався (1947, 1988). В Україні опублікований 1993 року: Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / упоряд. С. В. Ульяновська; вступ. ст. І. М. Дзюби;

стала основою написаного В. Барвінським розділу «Музика» в «Історії української культури» за загальною редакцією І. Крип'якевича (Львів, 1937). Автор розвиває, зокрема, погляди М. Грінченка стосовно донорства української музичної культури, негативних російських впливів на українське мистецтво тощо. Для вченого-емігранта Д. Антоновича та представника західноукраїнської музичної культури В. Барвінського, позбавлених доступу до необхідних матеріалів у Радянській Україні, праця М. Грінченка була основним джерелом наукових знань про українську музичну культуру, особливо 1920–1930-х років.

Чимало цінних методичних ідей М. Грінченка знайшли свій розвиток у сучасній навчальній літературі з музичної народної творчості. Він чітко окреслив коло проблем, які згодом потрапили до підручників пізнішого часу й утрималися там і дотепер¹. Ідеться про класифікацію фольклорних жанрів, про методику вивчення тем «Українські народні думи», «Українські народні інструменти», «Українська народна танцювальна музика» та ін. Майстерно виконані графічні зображення музичних інструментів чи народних виконавців із праць М. Грінченка можна побачити й на сторінках теперішніх музичних посібників.

М. Грінченка можна вважати засновником української музичної бібліографії. У рукописному фонді ІМФЕ ім. М. Т. Рильського зберігається докладна «Інструкція для складання української музичної бібліографії»², у якій, спираючись на наукові досягнення російських та західно-

перед. слово М. Антоновича; додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. – К. : Либідь, 1993. – 592 с.

¹ Ідеться, зокрема, про видання: Історія української музики : у 6 т. – Т. 1 : Від найдавніших часів до середини XIX століття / ред. кол.: М. М. Гордійчук (відп. ред.), В. В. Кузик, Л. О. Пархоменко. – К. : Наук. думка, 1989. – 448 с.; Іваницький А. І. Українська музична творчість : навч. посіб. / А. І. Іваницький. – К. : Муз. Україна, 1999. – 222 с.

² Грінченко М. О. Інструкція для складання української музичної бібліографії / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-3. – Од. зб. 568. – 7 арк.

європейських авторів, учений докладно розробляє рекомендації музиканту-бібліографу. І хоч ця робота М. Грінченка й не була опублікована, проте, без сумніву, саме під його керівництвом було створено численні каталоги наукових праць та нотних видань фондів згадуваного Інституту, у якому працював учений в останні роки свого життя¹.

Певною мірою музикознавча спадщина М. Грінченка вплинула і на становлення навчального курсу аналізу музичних форм (згодом – аналізу музичних творів), бо його положення про те, що музичне мистецтво треба досліджувати як еволюцію «елементів музичної мови у зв'язку з розвитком загальних форм культурної еволюції» дає змогу розглянути музичний твір «не як вихоплений із життя момент, що існує сам по собі, а як необхідну складову частину цього життя, як момент, що підлягає разом з життям всім найскладнішим пертурбаціям його»². Водночас у період, коли питання залучення предмету «музичної аналізи» до навчальних планів вищих освітніх музичних закладів усе ще дискутувалося на сторінках періодичних видань, ґрунтовні музично-аналітичні праці М. Грінченка самі по собі були важливим доказом необхідності цієї дисципліни у процесі професіонального становлення музикантів різного фахового спрямування. У кожній статті, навіть найменшій за обсягом, учений не обмежується аналізом лише власне предмету дослідження (творчого доробку композитора, музичного твору чи окремого жанру), а висвітлює широкий культурологічний контекст, висловлює цінні думки з приводу проблем розвитку українського мистецтва, накреслює свою концепцію цього розвитку, яка, безумовно, відображається й на освітній практиці митця. Нагадаємо, що у 1920-х роках у Київській консерваторії успішно працював, викладаючи аналіз музичних форм, відомий музикант-теоретик, блискучий лектор-пропагандист музичного мистецтва, піаніст,

¹ На той час – Інститут українського фольклору.

² Грінченко М. О. Історія української музики : рукопис / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-3. – Од. зб. 139/І. – Арк. 59.

музично-громадський діяч А. О. Альшванг. Методичні принципи вченого (загалом співзвучні з позицією М. Грінченка) згодом ляжуть в основу методу комплексного аналізу музичних творів, творцем якого стане (разом із Л. Мазелем) київський учень А. О. Альшванга В. А. Цуккерман.

Уся різноманітна діяльність і багата творча спадщина М. О. Грінченка є важливою і невід'ємною часткою української культури. Своїми науковими досягненнями в царині історичного музикознавства та музичної педагогіки, часто вперше в історії української музики висловленими перспективними думками з проблем розвитку національного мистецтва вчений, всупереч несприятливим соціальним обставинам, суттєво активізував розвиток українського музичного професіоналізму. Його праці та наукові досягнення і дотепер не втратили своєї актуальності. Новаторські ідеї, цінні творчі знахідки, концепційні відкриття вченого продовжують жити у музично-наукових працях його послідовників.

Список використаних літератури і джерел

1. Веллер Ю. Мистецтвознавство в ВУЗ'ах Німеччини / Ю. Веллер // Музика. – 1927. – № 5/6. – С. 65–66.
2. Вериківський М. І. Музичне мистецтво на селі. Порадник для керівників хорами та оркестрами на селі (з додатком 160 нотних прикладів та 7 малюнків) / М. І. Вериківський, М. О. Грінченко, М. І. Радзівський, Д. М. Ревуцький. – Харків, 1924. – 144 с.
3. Грінченко А. М. Спогади про батька / А. Грінченко // Музика. – 1988. – № 5. – С. 28.
4. Грінченко М. О. Музично-драматичний інститут ім. Лисенка у Києві: коротка історія його розвитку / М. О. Грінченко // Державний музично-драматичний інститут ім. Лисенка: 1903–1918–1928. – К., 1928. – С. 15–54.
5. Грінченко М. О. Абетковий перелік композиторів та їхніх творів / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-4. – Од. зб. 556. – 31 арк.
6. Грінченко М. О. Інструкція для складання української музичної бібліографії / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-3. – Од. зб. 568. – 7 арк.

7. Грінченко М. О. Історія і теорія української народної музики / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-3. – Од. зб. 311.

8. Грінченко М. О. Історія української музики : рукопис / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. Грінченка. – Ф. 36. – Од. зб. 139/І–ІІІ.

9. Грінченко М. О. Коломийки / М. О. Грінченко // Грінченко М. О. Вибране / упоряд. і ред. М. Гордійчука. – К. : Держ. вид-во образотворч. мист. і муз. літ. УРСР, 1959. – С. 104–121.

10. Грінченко М. О. М. В. Лисенко / М. О. Грінченко // Грінченко М. О. Вибране / упоряд. і ред. М. Гордійчука. – К. : Держ. вид-во образотворч. мист. і муз. літ. УРСР, 1959. – С. 398–465.

11. Грінченко М. О. Музичні силуети. Левко Ревуцький / М. О. Грінченко // Музика. – 1927. – № 2. – С. 13–20.

12. Грінченко М. О. Нарис історичного розвитку української народної музики / М. О. Грінченко // Мистецтво, фольклор, етнографія : наукові записки. – Т. 1–2. – К., 1947.

13. Грінченко М. О. Словник музичних інструментів / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-4. – Од. зб. 557. – 16 арк.

14. Грінченко М. О. Словник українських музичних діячів : рукопис / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-4. – Од. зб. 561. – 36 арк.

15. Грінченко М. О. Словник-хрестоматія з історії української музики. Реєстр слів / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-4. – Од. зб. 559. – 42 арк.

16. Грінченко М. О. Теоретичні основи української народної музики в зв'язку з її історичним розвитком / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-4. – Од. зб. 298.

17. Грінченко М. О. Українська народна інструментальна музика / М. О. Грінченко // Грінченко М. О. Вибране / упоряд. і ред. М. Гордійчука. – К. : Держ. вид-во образотворч. мист. і муз. літ. УРСР, 1959. – С. 55–103.

18. Грінченко М. О. Український музичний словник / М. О. Грінченко. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Фонд М. О. Грінченка. – Ф. 36-4. – Од. зб. 559.

19. Грінченко М. О. Українські народні думи / М. О. Грінченко // Грінченко М. О. Вибране / упоряд. і ред. М. Гордійчука. – К. : Держ. вид-во образотворч. мист. і муз. літ. УРСР, 1959. – С. 15–54.

20. Грінченко М. О. Українські радянські народні пісні / М. О. Грінченко // Грінченко М. О. Вибране / упоряд. і ред. М. Гордійчука. – К. : Держ. вид-во образотворч. мист. і муз. літ. УРСР, 1959. – С. 126–176.

21. Грінченко Н. А. Украинская музыка и её представители / Н. А. Гринченко // Боян : музыкально-певческий журнал. – Тамбов, 1908–1909.

22. Козицький П. О. М. Грінченко. Історія української музики / П. Козицький // Музика. – 1923. – № 2. – С. 25–27. – (Бібліографія).

23. Малютина З. Музичні ВУЗ'и Берліну: спостереження / З. Малютина // Музика. – 1927. – № 5/6. – С. 66–69.

24. Парфілов Я. Вериківський М., Грінченко М., Радзівський М., Ревуцький Д. Музичне мистецтво на селі. Порадник для керівників хорами та оркестрами на селі / Я. Парфілов // Музика. – 1925. – № 2. – С. 110. – (Бібліографія).

25. Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / упоряд. С. В. Ульяновська; вступ. ст. І. М. Дзюби; перед. слово М. Антоновича; додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. – К. : Либідь, 1993. – 592 с.

Стаття публікується вдруге. Перше видання: Гнатюк Л. А. Микола Грінченко і становлення вищої музичної освіти в Україні / Лариса Гнатюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – 2000. – № 1 (4). – С. 11–29. – (Серія: Мистецтвознавство).